

وقف و راهکارهای عمومی کردن آن در جامعه

زهره محمدی

استادیار دانشگاه پیام نور، z mohammadiz@gmail.com

چکیده

سنت وقف از مصادیق بارز احسان و خیرخواهی است که انسان در نتیجه تعالیم انبیای الهی آن را از گذشته‌های بسیار دور تاریخ به وجود آورده و در صحنه حیات انسانی به صورت پدیده‌ای اجتماعی برای همه نسل‌ها به ودیعت نهاده است. وقف از اهرم‌های موثر اعتقادی و فرهنگی برای جبران نیازهای مادی و معنوی جامعه است. از صدها سال پیش تاکنون واقفان خیراندیش با اختصاص بخشی از اموال خود برای خدمت مستمر به جامعه در قالب وقف، منشاء خدمات فراوان علمی، فرهنگی، هنری، رفاهی و بهداشتی در جامعه بوده‌اند. وجود صدها درمانگاه، بیمارستان، مدرسه، دارالایتام، کتابخانه و هزارها مسجد، قنات، پل، آب انبار و غیره که باید به طور دائمی حفظ و مورد بهره‌برداری قرار گیرد، در سراسر کشورهای جهان و به ویژه ایران بهترین گواه و شاهد آن است. اکنون بیش از هر زمان دیگر نیاز به گسترش این سنت پسندیده احساس می‌شود، لذا دستیابی به راه‌های عمومی کردن آن ضرورت دارد.

پژوهش حاضر از نوع مطالعات اسنادی است و با روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. نتیجه اینکه با آموزش همگانی و جزیی کردن وقف در کنار نوع کلان آن می‌توان وقف را به یک پدیده عمومی تبدیل نمود.

واژه‌های کلیدی

وقف، اثرات وقف، عمومیت وقف، آموزش همگانی، جزیی کردن وقف،

مقدمه

وقف هدایت مالکیت‌های خصوصی افراد به سمت مصالح عمومی است که اسلام آن را با شرایطی مورد تأیید قرار داده است. وقف راهی است که انسان می‌تواند مالکیت خود را تا ابد تضمین نماید و این تنها استثنایی است که در ابدی کردن مالکیت وجود دارد. به همین جهت یکی از کارهای شایسته‌ای که همچون صدقه جاریه باقی می‌ماند و اثرات و برکات آن نصیب افراد جامعه می‌شود سنت حسنه وقف است. وقف در لغت نامه دهخدا به معنای ایستادن یا به حالت ایستاده ماندن و آرام گرفتن است. در اصطلاح فقهی، وقف عقدی است که ثمره آن حبس کردن اصل، و رها کردن منفعت آن است [۱]. به عبارت دیگر، «حبس کردن چیزی از طرف مالکش به وجهی از وجوه، به نحوی که فروش آن ممنوع باشد، به ارث منتقل نگردد قابل هبه نباشد، فروخته نشود و به رهن، اجاره، عاریت و از این قبیل داده نشود و صرف کردن آن در جهتی که واقف تعیین کرده است» [۲].

از نظر حقوقی، وقف عملی است که به موجب آن شخص حقیقی یا حقوقی عین مالی را از مالکیت خود خارج نموده از هرگونه نقل و انتقال - اعم از نقل و انتقال‌های ارادی مانند اقسام معاملات و نقل و انتقال‌های قهری مانند توارث و سایر تصرفات به طور کامل مصون نگاه می‌دارد و منافع آن را در راه‌های خداپسندانه و امور خیریه به طور دائم به جریان می‌اندازد تا افراد محدود و معین و یا نامحدود و غیر معین به صورت بلاعوض از منافع آن بهره‌مند شوند [۳].

نظام وقف به خاطر ویژگی‌های اجتماعی و کاربردی که دارد اگر فراگیر شود و در جامعه عمومیت پیدا کند بسیاری از مشکلات اجتماعی به دلایل زیر حل می‌شود:

- نظام وقف چارچوب بنیادینی از مسئولیت‌های متقابل و همبستگی اجتماعی میان ثروتمندان و نیازمندان است.

- نظام وقف یکی از سازوکارهای تحقق عدالت اجتماعی و وسیله‌ای برای توزیع مجدد درآمد، بدون هرگونه اجبار و مداخله قدرت حاکمانه بوده و هست.

- وقف نقش ملموسی در ارائه خدمات رفاهی دارد.

- وقف در حمایت از کیان خانواده و حفظ انسجام و یکپارچگی آن از طریق حمایت‌های مالی تدارکاتی و نیز حمایت از حقوق افراد ضعیف و بیمار خانواده‌ها و کسانی که از توانمندی‌های جسمی و روحی کمتری برخوردارند، نقش مهمی ایفا کرده و می‌کند.

- وقف چارچوبی برای مشارکت مردم در امور اجتماعی فراهم کرده و تصمیم افراد را برای نهادهای عام المنفعه به وجود می‌آورد.

- سنت وقف همواره و برای همه اقشار جامعه قابل دسترس است و در انحصار طبقه خاص نبوده و نیست [۴].

با توجه به نکات فوق، این مقاله در صدد است تا ضمن بررسی وقف به لحاظ مفهومی و روند تاریخی آن، با تحلیل محتوای متون راهکارهایی را جهت همگانی کردن وقف ارائه نماید.

احکام وقف

با بررسی اجمالی در احکام وقف می‌توان دریافت که وقف به معنی واقعی کلمه «جهان شمول» است و نه تنها از چارچوب ملیت فراتر رفته بلکه مرزهای عقیده را نیز پشت سر گذاشته است؛ شارع مقدس به افراد خیر و نیکوکار اجازه داده که با یک دید وسیع جهانی همه انسان‌های محروم و محتاج از هر رنگ و نژاد و ملیت و حتی از هر عقیده و مرام و مسلک را در نظر داشته باشند و برای رفع نیازمندی‌های آنان اقدام کنند. به عنوان مثال جرجی زیدان مسیحی در کتاب تاریخ تمدن اسلامی می‌نویسد: «... بیمارستان‌های اسلامی در کمال